

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД» ТА ЙОГО МІСЦЕ У ПЕДАГОГІЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена актуальному питанню про компетентнісний підхід в освіті та з'ясування його місця у педагогічній науці. Розглянуто і проаналізовано ставлення до поняття «компетентнісний підхід» відомих науковців-педагогів.

Сучасний розвиток нашої країни, посилення її інтеграції з Європою, реформи в політичному устрої та економіці, зміни звичайного устрою життя, і, як результат, переоцінка суспільних цінностей зумовлюють формування нових вимог до освітньої сфери. Освіта повинна бути пріоритетною, нести гуманістичні цінності, бути безперервною, багатогранною, із використанням новітніх технологій навчання, сприяти саморозвитку та самовдосконаленню особистості. Високий рівень професіоналізму, професійна компетентність фахівців будь-якої сфери людської діяльності є основною вимогою сучасного життя в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці. Зазначені процеси безпосередньо стосуються сфери освіти. Статус науково-педагогічного працівника, його освітні функції, вимоги до професіоналізму та рівня професійно-педагогічної компетентності змінюються кардинально. Саме вищезазначені процеси і зумовили написання даної наукової статті.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити сутність поняття «компетентнісний підхід» і з'ясувати його місце у педагогічній науці вищої школи.

Питаннями компетенції, застосування компетентнісного підходу, професійної компетентності, визначенням ключових компетенцій, проблемами формування компетентності займається велика кількість науковців в Україні та за рубежом. Вітчизняна педагогіка має певні напрацювання в цьому напрямку. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляли В. Аніщенко, А. Михайличенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності), Н. Бібік, Г. Єльнікова, І. Єрмаков, О. Овчарук (компетентнісний підхід в освіті), О. Бігич, О. Бірюк, Л. Хоружа (різновиди компетентності), І. Булах (оцінювання професійної компетентності), А. Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів у Польщі), С. Гончаренко (тлумачення компетентності), В. Ковальчук (соціальна компетентність), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), О. Пометун, О. Савченко, С. Клепко (розуміння компетентності), І. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), І. Ящук (життєва компетентність особистості). В Росії вказаною проблемою займалися В. Болотов, В. Введенський, М. Волошина, Н. Грішанова, О. Дахін, І. Зімняя, В. Кальней, Л. Луценко, Г. Селевко, В. Серіков, М. Сирятов, Ю. Татур, О. Хуторской, В. Шадріков, Т. Шамова, С. Шишов й ін.

У країнах Європи сьогодні серйозно обговорюють питання, як озброїти людину необхідними знаннями та вміннями для забезпечення її гармонійної взаємодії з суспільством, що швидко розвивається. Сучасне життя вимагає усвідомлення поняття компетентності в педагогічній науці і практиці. Потрібно визначити, яких компетентностей необхідно навчати, як це робити і що має бути результатом навчання.

Педагогічні, психологічні та науково-методичні публікації свідчать про значний інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до визначення змісту понять «компетенція», «компетентність» і «компетентнісний підхід».

У психолого-педагогічній літературі поняття «компетентність» широко розповсюдилося порівняно недавно: наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років у західній, а наприкінці 1980-х років – у вітчизняній літературі [1, 51]. Український вчений О. Пометун тлумачить компетенцію як «коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [2, 66]. Російські педагоги В. Краєвський та О. Хуторской розрізняють поняття «компетенція» і «компетентність», зазначаючи, що слово компетенція (competentia) в перекладі з латинської мови означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, поінформована, пізнала їх і має певний досвід.

Термін «компетенція» тлумачиться сучасними дослідниками по-різному:

– «коло питань, у яких людина добре поінформована, володіє знаннями і досвідом у тій чи іншій сфері» [3, 177].

– «готовність учня використовувати засвоєні знання, уміння і навички, а також способи його діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних завдань» [4, 61];

– «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які ставляться щодо певного кола предметів і процесів йінеобхідних, щоб якісно та продуктивно діяти щодо них» [5, 60];

– «освітній результат, який виявляється в підготовленості випускника, в реальному володінні ним методами та засобами діяльності, в можливостях справлятися з поставленими завданнями; форма поєднання знань, вмінь і навичок, яка дозволяє ставити і досягати мети в перетворенні оточуючого середовища» [6, 139].

Компетентності, що визначають готовність учня до життя, його участі в суспільній діяльності, стали індикаторами результативності навчання в багатьох країнах в останні десятиліття. Поняття «компетентнісна освіта» виникло в США при вивченні досвіду роботи передових учителів. Наприкінці 1980-х років науковці намагалися визначити компетентність як певний освітній результат.

Російський педагог Г. Селевко вважає, що компетентність – це «інтегральна якість особистості, котра проявляється в її загальній здатності і готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності» [6, 139]. Відомий теоретик і практик з педагогіки Н. Ничкало вбачає під компетентністю «не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації» [7, 96].

О. Хуторской розглядає це поняття як «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до цієї компетенції й предмету діяльності» [4, 60]. Інший російський автор М. Сирятов стверджує, що компетентність – це «сукупність індивідуальних здатностей, навичок, професійних умінь і знань, наявність базової освіти і досвіду роботи, стан здоров'я працівника, необхідних для реалізації професійних функцій в межах конкретної посади (професії)» [8, 33].

Український науковець Г. Данилова вважає компетентністю «здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію при виконанні функціональних обов'язків» [9, 10]. У навчальному посібнику з педагогіки вищої школи група авторів під керівництвом З. Курлянд розглядає компетентність як «спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються у процесі навчання, що дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [10, 448]. Я. Кодлюк додає: «Оскільки склад компетентностей дуже різношерстий, учені намагаються певним чином згрупувати їх. Так, наприклад, виділяють такі інваріанти терміна «компетентність»: професійна, педагогічна, психологічна, комунікативна, управлінська тощо. Структура професійної компетентності, відповідно, включає спеціальну, методичну та психолого-педагогічну складові» [11, 11].

І. Зязюн, розглядаючи професійну компетентність вчителя складовою педагогічної майстерності, зазначає, що змістом цієї компетентності є «знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології. Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їх комплексність, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач, аналізу педагогічних ситуацій, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії» [12, 32].

Методологічна основа для виникнення терміна «компетентнісний підхід» закладена в 50–60-і роки ХХ ст. Тоді американські вчені прагнули виробити специфічне поняття до визначення діяльності людини в різних галузях виробництва. Компетентнісна оцінка діяльності фахівця ґрунтувалася на вимірюванні трьох основних виявів його особистості: знати, робити, бути.

Г. Гавришак надає таку інформацію: «Вважають, що компетентнісний підхід зародився у США, і однією з перших публікацій, що «відкрила» цю проблематику, була стаття

D. McClelland «Тестувати компетентність, а не інтелект». Однак не в Америці, а у Великій Британії концепція компетентнісно орієнтованої освіти з 1986 року була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів і отримала офіційну підтримку керівництва» [13, 31].

В останні роки в Україні активно ведеться робота щодо реалізації в освіті компетентнісного підходу. В зв'язку з цим науковці і практики в галузі педагогіки обговорюють питання про походження цього поняття і його сутність.

На думку Т. Олійник «під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості». І далі: «...Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки стосується особистості студента й може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним студентом певного комплексу дій. Він потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує об'єктивно, для «всіх» студентів, на суб'єктивні надбання одного студента, що їх можна виміряти» [14, 69].

Науковці дають різні визначення компетентнісного підходу в професійній педагогіці, зокрема такі:

– «компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань, формуванням навичок створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які становлять потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатоманітного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно і комунікаційно насиченого простору» [6, 138];

– «специфіка компетентнісного навчання полягає в тому, що засвоюється не «готове знання», кимсь запропоноване до засвоєння, а «простежуються умови походження цього знання» [16, 38].

На думку Б. Ельконіна, «компетентнісний підхід висуває на перше місце не інформованість учня, а вміння вирішувати проблеми, що виникають:

- у пізнанні і поясненні явищ дійсності;
- при освоєнні сучасної техніки та технології;
- у стосунках людей, етичних нормах, при оцінюванні власних вчинків;
- в життєвій практиці при виконанні соціальних ролей;
- при орієнтуванні в середовищі проживання, правових нормах та адміністративних структурах, споживчих й естетичних цінностях;
- ситуації вибору професії та оцінці своєї готовності до навчання в професійному навчальному закладі, коли необхідно орієнтуватися на ринку праці;
- за необхідності вирішувати власні проблеми: життєвого призначення, вибору стилю й способу життя, способів розв'язання конфліктів» [17, 27].

Деякі науковці визначають три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті:

– перший (1960–1970 рр.) характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять «компетенція» і «компетентність»;

– другий (1970–1990 рр.) відзначається використанням категорій «компетенція» і «компетентність» у теорії і практиці навчання мови, спілкування, а також щодо аналізу професіоналізму фахівців в управлінні, керівництві та менеджменті;

– третій (від початку 1990-х років донині) характеризується дослідженням компетентності як наукової категорії щодо освіти [18, 36–37]. В цей період видали свої роботи, зокрема, А. Маркова, Л. Мітіна та О. Пометун, де компетентність особистості є предметом всебічного аналізу.

Так, О. Пометун зауважує, що «під поняттям «компетентнісний підхід» у сучасній педагогіці розуміють спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових

(базових, основних, над-, міжпредметних), загальногалузевих (сюди ми зараховуємо професійну компетентність) та предметних компетентностей особистості» [2, 66].

Ми погоджуємося з думкою російського науковця В. Якуніна, що «за допомогою компетентнісного підходу засобами сучасних педагогічних технологій можна сформувати і розвинути такі професійно значимі якості особистості (за даними А. Ф. Шиян): організаторські здібності, самоорганізація, відповідальність, ретельність, вимогливість, здатність до прийняття рішень, спостережливність, вміння оцінити обставини, аналітичні здібності, критичність розуму і винахідливість, ініціативність, уміння керувати підлеглими та інші» [19, 393–394].

Отже, компетентнісний підхід є сучасним, актуальним і перспективним напрямом досліджень у педагогіці вищої школи в усьому світі. Виховання компетентної особистості, котра володіє глибокими знаннями, високими моральними якостями і є професіоналом, уміє діяти належно у вирішальних ситуаціях, застосовуючи знання і вміння, беручи на себе відповідальність за свою діяльність, є головним завданням нинішньої школи. Однак зміст освіти сьогодні недостатньо відповідає вимогам і потребам суспільства, а впровадження компетентнісного підходу в практичну діяльність в освітянській сфері стикається з певними проблемами. З урахуванням положень Болонської декларації використання цього підходу, який орієнтований на вироблення вмінь і навичок практичного застосування здобутих у ВНЗ знань у професійних ситуаціях, є необхідною складовою формування нового ставлення до підготовки майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
2. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 66–72.
3. Гузій Н. Історичні витоки проблеми майстерності та професіоналізму педагогічної праці // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. – Київ–Глухів, 2005. – С. 118–120.
4. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
5. Урбанович А. А. Психология управления: Учеб. пособие. – Минск: Харвест, 2001. – 640 с.
6. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
7. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький: ТУП, 2002. – 334 с.
8. Сырятов Н. Внутрифирменные профессиональные стандарты как основа функционирования системы управления персоналом предприятия // Менеджмент сегодня. – 2002. – № 4. – С. 28–33.
9. Данилова Г. С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста. – К.: УПСККО, 1995. – 80 с.
10. Педагогіка вищої школи: Навч. посібник / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. – 3-є вид. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
11. Кодлюк Я. П. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів як пріоритет модернізації вищої освіти України // Професійні компетенції та компетентності вчителя: Матеріали регіонального наук.-практ. семінару. – Тернопіль, 2006. – С. 10–13.
12. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюна, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
13. Гавришак Г. Р. Компетентність та ключові компетенції викладача ВНЗ // Професійні компетенції та компетентності вчителя: Матеріали регіонального наук.-практ. семінару. – Тернопіль, 2006. – С. 31–33.
14. Олійник Т. С. Реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі на перекладацькому відділенні факультету іноземних мов ТНПУ ім. В. Гнатюка // Професійні компетенції та компетентності вчителя: Матеріали регіонального наук.-практ. семінару. – Тернопіль, 2006. – С. 69–71.
15. Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
16. Громыко Ю. В. Понятие и проект в теории развивающего образования В. В. Давыдова // Известия РАО. – 2000. – № 2. – С. 37–42.
17. Эльконин Б. Д. Понятие компетентности с позиции развивающего обучения // Современные подходы к компетентносто ориентированному образованию. – Красноярск, 2002. – С. 9–21.

18. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
19. Якунин В. А. Педагогическая психология: Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во В.А. Михайлова; Изд-во «Полиус», 1998. – 639 с.